

УДК 811.163.6'28

І. М. Нечитайло

Київський національний лінгвістичний університет

СЛОВЕНСЬКІ АРХАІЧНІ ДІАЛЕКТИЗМИ (семантико-словотвірний аспект)

Представлено дослідження словенських діалектних віддіслівних імен праслов'янського походження у семантико-словотвірному та порівняльно-історичному аспектах.

Представлено исследование словенских диалектных отглагольных имён праславянского происхождения в семантико-словообразовательном и сравнительно-историческом аспектах.

The investigations of Slovenian dialectal verbal names of Proto-Slavic origin in semantic, word-formation and comparative-historic aspects are presented in the given article.

Протягом своєї майже трьохтисячолітньої історії праслов'яни, праслов'янська мова створюють надзвичайно складну, часом суперечливу картину контактів із своїми індоєвропейськими і неіндоєвропейськими сусідами. Одним з фундаментальних завдань лінгвістичної славістики є просторово-часова стратифікація прамови слов'ян, дослідження генези і розвитку її лексики й розвитку лексико-семантичних систем окремих слов'янських мов. Різні етапи їх вирішення демонструють праці О. Брюкнера, М. Фасмера, Ф. Міклошича, Ф. Копечного, В. Георгієва, С. І. Бернштейна, К. Мошинського, Є. Куриловича, Л. А. Булаховського, О. С. Мельничука, Р. В. Болдирєва, В. Махека, Ф. Славського, О. М. Трубачова, В. Мартинова, В. В. Іванова, В. М. Топорова, А. Є. Супруна, Ю. О. Карпенка, В. М. Русанівського, В. В. Німчука та ін.

Показниками просторово-часових відношень праслов'янської доби вважають окремі ізглоси і сукупності ізглос, що можуть відбити стародавні явища у лексиці. Послідовний аналіз ізглосних зв'язків окремих діалектів, що мають ознаки стійких стародавніх утворень, дозволяє поглибити перспективу лінгвоетнічних відношень і разом із тим дає можливість більш точно визначити місце цікавих для нас діалектних структур у системі просторово-часових відношень праслов'янської мови [5, с. 39]. До таких утворень можна віднести, на наш погляд, праслов'янські діалектизми – мовні явища, що мають споріднені відповідності в індоєвропейській прамові. Узагальнення досвіду роботи з архаїчною лексикою слов'янських мов дозволяє визначити праслов'янські діалектизми як присутні в периферійних діалектних зонах слов'янських мов рефлeksi прамови, що залишили незмінними свої фонетичні, морфологічні й семантичні характеристики.

Мета даного дослідження полягає у виявленні спільних закономірностей значенневих перетворень у структурі дієслівних праоснов, які зумовили формування праслов'янських діалектних імен, зафіксованих у зонах архаїки словенської мови. Вважаємо, що вже зараз, використовуючи всі сучасні досягнення в етимології і порівняльно-історичному слов'янознавстві, можна підійти до вирішення проблеми членування праслов'янського мовного світу з позицій семантичної деривації. Вивчення того, як діяли механізми архаїчних семантичних змін, виявлення спільного

та окремого в їхньому характері, зв'язках і под. дозволить по-новому подивитися на проблему диференціації праслов'янської мови. Це дасть також можливість її вирішення з позицій семантичного критерію і продемонструвати, як схожими засобами досягається різна сегментація мовної дійсності [13, с. 30].

Актуальність обраної проблематики зумовлена тим, що реконструкція прамовної семантики – одна з найменш розроблених галузей порівняльно-історичного мовознавства, хоча семантичні аргументи використовуються дослідниками досить часто. У практиці етимологічних досліджень інтерес до долі окремого слова, на нашу думку, має сполучатися зі спробами намітити деякі загальні принципи історичної семантики. Тут слід виходити з того, що в давніх основах спостерігаються спільні тенденції, схожість, повторюваність семантичних переходів.

Закономірності семантичних перетворень за участю відповідних словотвірних засобів при формуванні віддієслівної праслов'янської лексики, що збереглася в діалектах сучасної словенської мови, полягають в узгодженні семантики вихідних дієслівних основ із типом значення девербативів, утворених за праслов'янської доби. Суттєвою рисою цієї групи слів є віднесеність до суб'єктних, процесуальних, атрибутивних, локальних, інструментальних та об'єктних назв.

В утворенні назв суб'єкта дії беруть участь праслов'янські дієслова конкретної дії, які належать до семантичних груп мовлення, впливу (ушкодження, переміщення об'єкта) і стану. Наприклад, дієслова звучання мотивують відповідні назви діяча за участю суфіксів. Так, від праслов. *baxati з суфіксом -upь сформувався праслов. *baxupь, продовжений у словен. bahûp чол. р. «хвалько, крикун». Дієслова ушкодження беруть участь в утворенні віддієслівних імен на позначення діяча: основа дієслова праслов. *bosti, *bodo ↔ із суфіксом -(a)dlo зумовила формування праслов. *bodadlo, словен. діал. bôdalo «поганий чобіткар, кравець, халтурник»; праслов. *mogiti з суфіксом -ьсь – праслов. *mogьсь, словен. móges, чол. р. «вбивця» [21 : I, с. 10, 38, 602].

Від основи дієслова із значенням деформації праслов. *bьgati утворено праслов'янський діалектизм на позначення суб'єкта дії – назви рослини з огляду на характер її зростання. В його формуванні відбулася нульова суфіксація із чергуванням g / ž: праслов. *bьža, збережене у словен. baža «терасний виноградник» [21 : I, с. 15; 15: III, с. 146].

Основа праслов'янського дієслова поверхневої дії праслов. *briti «різати чимось гострим», що виводиться з іє. *bher- «терти, скребти, різати», зумовила появу віддієслівних імен із значенням суб'єкта дії із суфіксом -(l)ьсь / -(v)ьсь: праслов. *brilьсь, словен. briles «tonsor», а також фонетичне bríves, род. в. -vca, чол. р. «перукар, цирульник» [3 : I, с. 255, 259–260; 15 : III, с. 29–30].

У процесі формування віддієслівних імен діяча брали участь основи праслов'янських дієслів присвоєння: від дієслова праслов. *bьgati, презентної основи bego ↔ із суфіксом -ixь виводяться праслов. *berixь, словен. bérih чол. р. «збирач»; із суфіксом -ica – праслов. *berica, словен. beríca жін. р. «збиральниця» [21 : I, с. 20].

Старим діалектним відображенням кореня іє. *(s)mil- /*(s)mel- «повільно горіти, тліти» (звідки також праслов. *smola і *smaliti) вважається праслов. *mil'ava. Відповідником цього девербативу є також іменник із значенням носія стану, вказаного вихідною основою дієслова, словен. miljáva жін. р. «палаюче вугілля, жар» [6, с. 20; 21 : I, с. 582; 15 : XIX, с. 36]. На нашу думку, сутність семантичного перетворення дієслівних основ при формуванні назв суб'єктів позначених ними дій полягає в актуалізації в їхній семантичній структурі сем суб'єктності, присутніх у дієслівних основах у ролі потенційних компонентів.

Ряд дієслів, що зумовили формування у праслов'янській мові віддієслівних імен на позначення дії як процесу, належить до семантичних груп стану, руху, впливу та мовлення. Так, від дієслова стану праслов. *lěvati «линяти», що пов'язане чергуванням голосних з *līn'ati, виводять походження праслов'янізму із суфіксами -сьь: праслов. *lěvьсь, словен. le[ves, чол. р. «линяння»; від дієслова мовлення праслов. *bajiti за участю суфікса -dlo утворився іменник праслов. *bajidlo, словен. bajilo сер. р. «чаклунство, замовляння»; від дієслова впливу праслов. *melti з суфіксом -dlo – праслов. *meldlo, словен. mlélo «помел»; від дієслова переміщення праслов. *běžati з формантом -(a)jь – праслов. *běžajь, словен. beža[j «біг». Отже, типовою для семантичного розвитку праслов'янської дієслівної основи є утворення імені дії, засвоєне словенською мовою. За участі словотвірних формантів у семантичній структурі праслов'янських дієслів актуалізувалися компоненти процесуальності [21 : I, с. 24, 140, 514, 591; 16 : II, с. 138].

Один із напрямів семантичного розвитку праслов'янських дієслів, з якими співвідносні праслов'янські віддієслівні діалектизми, – утворення прикметників «ознака за дією». Значення цих дієслів можна віднести до семантичних груп ушкодження, поверхневої дії, переміщення та мовлення. Так, від дієслова ушкодження праслов. *muliti суфіксацією -(ь)jь утворився праслов'янський діалектизм-ім'я праслов. *mulь(jь), словен. mŭli, -a, -o «комолий», mŭla «комала корова», mŭl, прикм. «безрогий», а також mŭl чол. р., mulj чол. р. «безрогий віл», mŭla «безрога коза» [15 : XX, с. 186–187; 16 : II, с. 205].

Від дієслова поверхневої дії праслов. *mužati, спорідненого з *muzgati – експресивним варіантом *muskati, що первинно був дієслівним інтенсивом, утвореним з суфіксом -sk- від майже не збереженого кореня *mu- (пор. литовськ. máuti, máuji «проводити рукою, гладити, тягнути», що відноситься до праслов. *myti), утворено пасивний дієприкметник минулого часу, що трансформувався у прикметник із суфіксом -апъ: праслов. *mužapъ / *muždžapъ, словен. mužêp, прикм. «повний соку (про дерева, коли кора відділяється легко); брудний, мулистий» [21 : I, с. 622; 15 : XX, с. 198, 203; 3 : III, с. 540].

Формування праслов'янських діалектизмів віддієслівного походження, що означають у словенській мові місце дії, зумовлене також основами дієслів на позначення присвоєння, деформації, ушкодження та переміщення. Тут прикладом може служити основа дієслова присвоєння праслов. *mьlzti; *melzti, *mьlzo ⇔ «доїти», що із суфіксом -ьнікъ дала праслов. *mьlзьнікъ, словен. molzník чол. р. «загін для худоби; дійниця», діал. molzník, род. в. -a, «дійниця», mólznik «огорожене місце на стійбищі у горах, де доять худобу», пор. ще molznjak (альп. обл.) [21 : I, с. 601; 15 : XXI, с. 111].

Основа дієслова ушкодження праслов. *čersti, *čьrto ⇔ «різати, дряпати гострим предметом» започаткувала девербатив праслов. *čertь «очерет» з огляду на гостре листя рослини і іменник на позначення місця праслов. *čerta, словен. *čréta «болотисте місце, поросле очеретом», діал. *čréta «громадський вигін». А основа дієслова переміщення праслов. *bresti, етимологічно тотожна іменній основі на -i, зумовила появу девербативу праслов. *brestь, словен. brêst, род. в. -î, жін. р. «блід» [21 : I, с. 56, 110; 3 : IV, с. 243; 15 : IV, с. 298].

У результаті розвитку семантики праслов'янських основ сформувалася низка віддієслівних імен із значенням знаряддя дії. У межах діалектизмів словенської мови до цього процесу було залучено дієслова з семантичної групи ушкоджуючої дії. Це насамперед праслов. *bosti < *bodti, *bodo ⇔ «бити, колоти», основа якого мотивувала праслов'янізм із суфіксом -(a)dlo праслов. *bodadlo, словен. bodálo сер. р. «кинджал» [21 : I, с. 38; 15 : II, с. 151; 3 : I, с. 237–238].

Також дериваційно вмотивованим дієсловом праслов. *botati «ударяти» вважається праслов'янська інструментальна назва з суфіксом -ica праслов. *bŭtica, словен. betica жін. р. «дубина, киянка, потовщення на кінці молотильного ціпа», «язик дзвону», «голова, голівка», butica жін. р. «тс.» [21 : I, с. 23, 73; 15 : I, с. 164–165; III, с. 141; 3 : I, с. 239].

Іменне похідне на позначення об'єкта дії, утворене з суфіксом -ька від основи дієслова впливу праслов. *lěviti, яке виводиться з іє. *leu- «ослабити», – праслов. *lěvьka, словен. lěvka «плоди та овочі, не помічені під час збирання врожаю та зібрані пізніше» [21 : I, с. 515; 15 : XV, с. 28; 3 : III, с. 256].

Словен. skālba жін. р. «видовбане у скалі заглиблення, куди набирається вода» (белокран., рібницьк., лацьк., півд.), а також škalba та škajba «тс.» (белокран.) виводиться Ф. Безлаєм з праслов. *skaŕlba «розщеплення», похідного від дієслова праслов. *skaŕliti «розщеплювати». Значення об'єкта дії («те, що розщеплене, розпока в скелі») виникло від помен actionis – назви дії [16 : III, с. 241].

Значна кількість діалектних архаїзмів спостерігається в невеличких острівцях словенських говірок: із лексем, що розглядаються, більша частина сконцентрована в горенських, прекмурських та краських.

Згідно з фактичними даними, праслов'янські віддієслівні імена локального характеру словенської мови за семантичним типом розподіляються на назви діяча, імена дії, ознаки за дією, назви місць, знарядь та об'єктів дії. Особливістю семантики мотивуючих їх дієслівних основ можна визначити їхню належність до лексико-семантичних груп ушкодження, поверхневої дії, переміщення, присвоєння, звучання та стану.

Перед дослідником постають питання вичленовування в масі архаїзмів кожної слов'янської мови давніх випадків регулярного характеру і, крім ізольованих фактів, ізолекс внутрішньомовних та загальнослов'янських.

Всередині південнослов'янської підгрупи встановлено численні ізоглоси віддієслівних архаїзмів. Наприклад, відповідники об'єктної назви праслов. *dir'a сконцентровано на територіях: болг. *дѣря* жін. р. «слід», діал. *дѣр'ъ* «тс.» (севлієвськ., троянськ., свіштовськ.), *дѣра* «тс.» (доброславськ., софійськ.), макед діал. *дѣра* «слід», серб. *дѣра* «слід (ступні, ноги)», словен. dirja «рись, алюр» [1 : II, с. 75; V, с. 17; III, с. 298; IV, с. 198; 15 : V, с. 31; 8 : IV, с. 330; 21 : I, с. 102].

Також словен. skāla жін. р. «тріска, яка готується для вогню» (східн. штайер.), skāla «соснова тріска для розпалювання» (прекмур.), збірн. skālje «тріска» (прекмур.), а також хорв. skaŕla «порізані шматки», «тріска» (славон., півн.-зах.): за походженням вказані діалектизми являють собою континуанти праслов. *skaŕla жін. р. «те, що утворюється при скіпанні, колотті» – значення, яке виводиться зі «скіпання, колоття». Праслов. *skaŕla – девербатив, що одержав значення від дієслова праслов. *skaŕliti «скіпати, колоти», а також праслов. *skoliŕti «тс.», а також має відповідники у литовськ. skalà «тріска» (жем.), skālas «тріска», «тріска для розпалювання», латиськ. skals «тріска для розпалювання». Очевидно, дана лексема мала більше поширення серед слов'янських мов, оскільки ареал похідних від неї форм значно ширший, пор.: словен. oskālek чол. р., zaskaliti (гірськ.), хорв. skālak, skaŕlica «порізані шматочки» (славон.), укр. *ска́лка* «тріска», «уламки кременя, посуду та ін.», *ска́лля* «тріска», *скальні́к* «поліно, призначене для вироблення тріски» [2 : IV, с. 138; 16 : III, с. 241].

До архаїчних девербативних назв ознак належить праслов. *mьzьpь(jь), утворений за участю суфікса -ьп від дієслівної основи праслов. *mьz-, що входить до складу *melzti, *mьzo↔, *mьzti «доїти», що, ймовірно, можна вивести з іє. *mē@lg[-. Похідні цього девербативу південнослов'янської локалізації демонстру-

ють схожість семантичної структури: болг. діал. *музна*, прикм. «дійна», макед. *мол* «дійний», хорв. *muzni* «дійний», *му́знї*, *музнї*, *-ā*, *-ō* «дійний (про корову, козу, вівцю)», словен. *mólzen*, *-zna* «дійний»: *molzna krava*, діал. *mō↔lznī*, *-a*, «дійний», діал. *molzen*: *mòu↓zna krawa* [1: VI, с. 144; 15: XXI, с. 111; 8: XIII, с. 253; 21: I, с. 601; 22: VII, с. 185; 3: III, с. 503; 15: XVIII, с. 217].

Як один з показників раннього вичленування вихідного ядра-діалекту для північно-західної групи південнослов'янських мов Л. В. Куркіна розглядала назву об'єкта дії праслов. **plet-men*, що походить від дієслова праслов. **plesti*. Його відбитки на вказаній території – словен. *pleme*, *plemen* та хорв. діал. *plemen* «нитка, шнур» [5, с. 41].

Досить ранньою вторинною огласовкою у порівнянні з праслов. **dolbto* є віддієслівний іменник на *-to* **delbto*, сформований на основі дієслова праслов. **delbti*. Усі відображення праслов'янського діалектизму в південнослов'янських мовах належать до однієї лексико-семантичної групи знарядь дії: болг. *длето́* сер. р. «долото, різець», діал. *дл'ѣто* сер. р. (севлієвськ.), макед. *длето* сер. р. «долото», серб. *длѣто*, *длујѣто*, діал. *длѣто* сер. р. «долото, різець», словен. *dléto* сер. р. «долото, різець», діал. *hlitē* сер. р. «тс.» (рожськ.). Девербатив праслов. **dolbto* утворений за схемою, аналогічною тій, за якою утворилися імена діячів, оскільки назви знарядь дії ґрунтуються на тій же актуалізації компонента «суб'єкт дії» [21: I, с. 141; 8: IV, с. 365; 1: V, с. 17; 15: IV, с. 245; 3: II, с. 107].

Праслов. **glībь* / **glībь* – зворотне похідне від дієслова праслов. **glibatī*, ступінь подовження якого відбиває ще дослов'янські відношення. Їхні значення суміщають досить високий ступінь актуалізації компонентів «місце дії» та «суб'єкт дії». Семантика рефлексів цього праслов'янізму свідчить про варіанти основного значення «місце дії»: болг. *глиб* чол. р. «трясовина, драговина, грязюка», діал. *глиб*, макед. *глиб* «драговина», діал. *глиб* «річковий мул», «топ» (пореч.), серб. *гліб* чол. р. «багно», хорв. *glīb* «твань, драговина, болото», словен. *glīb* чол. р. «багно, мул» [15: VI, с. 124–125; 21: I, с. 217].

Як було зазначено вище, типовим для словенської мови є відображення праслов'янської віддієслівної лексики типу *poimen actiones*, і це домінування в даній мові поширюється у межах південнослов'янського ареалу. Зафіксовано давню лексему – назву дії, властиву словенській і старослов'янській мовам. Від дієслова переміщення праслов. **mudīti*, в основі якого актуалізувався елемент значення «повільна дія», способом суфіксації (*-ьба*) утворилася діалектна одиниця праслов. **mudьба*. Його рефлексії мають не лише територіальну, але і хронологічну ізолюваність: словен. *mūdba* жін.р. «затримка, зволікання, гаяння», серед південнослов'янських мов йому відповідає старослов. *м@дьба*, *моудьба*, род. в. *-ы*, жін. р. «зволікання, затримка» [21: I, с. 616; 23: 19, с. 267].

Отже, в межах південнослов'янського ареалу семантичний розвиток праслов'янських діалектизмів характеризується вмотивованістю дієслівними основами, що можна віднести до лексико-семантичних груп впливу та стану. Результатом цього розвитку від праслов'янського часу стало утворення віддієслівних імен на позначення об'єктів та суб'єктів дії, місць дії та ознак за дією. Найархаїчніші варіанти значень зосереджені здебільшого в горенських, прекмурських та карінтійських говірках словенської мови. Серед ізоглосних напрямків переважають болгарсько-македонсько-сербсько-словенські, болгарсько-македонсько-хорватсько-словенські, болгарсько-македонсько-словенські, болгарсько-сербсько-хорватсько-словенські.

Особливість семантичних змін дієслівних праоснов на південнослов'янських територіях полягає у зв'язку їхнього значення з похідними значеннями девербативів, успадкованих східнослов'янськими діалектами. Серед мотивуючих основ пере-

важають ті, де актуалізовано компоненти впливу, переміщення та присвоєння, менш за все зустрічаються компоненти присвоєння, а стану, переміщення об'єкта, звучання, мовлення не зафіксовано. Семантична структура дієслів впливу піддалася перетворенню завдяки переміщенню на домінуючі позиції сем «суб'єкт дії» та «об'єкт дії», у структурі дієслів переміщення відбулися зміни в напрямку «ознака за дією». Девербативним праслов'янським діалектизмам півдня значення «дія» та «результат дії» не є властивими.

Серед давніх діалектизмів на позначення суб'єктів дії спостережено старослов'янсько-давньословенську ізолексу девербативного імені. Від дієслова мовлення праслов. **ba*ǵati пішли імена діяча праслов. **badl*ǵji (**ba*ǵji, **ba*(d)ǵji). Його рефлексі – старослов. *бали* чол. р. «лікар», давньословенськ. *bal*i «лікар», «цілитель, спаситель (про Христа)». Цілком імовірно, що йому відповідає власне ім'я старочеськ. *Valej* чол. р., а також середньолат. *fa*ǵ *bula* «розповіді» [15: I, с. 150].

Хорватсько-словенсько-українську ізогласу складає віддієслівне ім'я праслов. **by*lo. В утворенні цієї назви суб'єкта дії взяла участь основа дієслова буття праслов. **by*ti. Її продовженням серед південних і східних слов'янських мов є хорв. *bilo* ср. р. „*truncus*, стовбур, стебло (без гілок)”, словен. *bilo* сер. р. «стебло», укр. *билó* сер. р. «стебло рослини (коноплі), стрижень кукурудзи», діал. *билó* «стебло, стовбур» [21: I, с. 26; 22: I, с. 302; 2: I, с. 56; 15: III, с. 149].

Словенсько-російську ізогласу складають діалектизми з актуалізованою семою суб'єктності словен. *kisla*/ǵ жін. р. «щось кисле, кисла їжа», старорос. *киследь* жін. р. «щось кисле, кислого смаку та запаху», рос. діал. *ки/сля/дь*, *ки/сля/ть* жін. р. «шавель» (оренб., орл.), «чай з журавлиною» (арх.), «кислий ґрунт, що має бути вапнованим» (кіров., том., тобол.), *ки/следь* жін. р. «щось кисле, кислятина» – із спільним значенням «той, що кисне» («суб'єкт дії»). Їхнє походження виводиться з праслов. **kys*(ǵ)ǵ – *kys*(ǵ)ǵ'adъ, що, в свою чергу, мотивовані дієсловом стану праслов. **kysno*←*ti* [21: I, с. 339; 10: 13, с. 236; 15: XIII, с. 274].

Словенсько-білорусько-українську ізогласу формують рефлексі діалектизму праслов. **тъпльсь*, що являє собою девербативну назву суб'єкта дії (професіоналізм) від основи праслов. **me*ǵi. Це словен. *menèc* «*der Hirsetreter*», білор. *мнец* «робітник, що вправно мене льон або коноплі; м'яльник», укр. застар. *мнець* «кожум'яка». Ці лексеми можна порівняти з давньопруськ. *tupix* «шкіряник», литовськ. *minikas* «м'яльник», адже їхній збіг може свідчити про давні можливі контакти носіїв перелічених мов пізньопраслов'янської доби [14, с. 181].

Ізогласа відображень праслов. **ka*ǵъ, віддієслівного похідного від праслов. **kaditi*, належить південнослов'янським мовам та охоплює південний (словацька мова) і північно-західний ареали західнослов'янських мов. Значення цих рефлексів відрізняються відносною однорідністю та об'єднуються спільним компонентом «суб'єкт дії», що знаходиться в актуалізованому стані: болг. стар., діал. *kad* «чад, дим», *kat*, *kadá* чол. р. «тс.» (ботевградськ.), макед. *kad* чол. р. «дим, чад», серб. *kád* чол. р. «чад, кіптява», «те, що чадить, коптить», «коптіння», словен. *kád* «дим», «фіміам», словацьк. поет. *kad* чол. р. «дим, чад», верхньолуж. *kad* чол. р. «дим, чад», нижньолуж. *kad* «чад, густий дим» [1: I, с. 192; 8: IX, с. 44-45; 22: IV, с. 725; 21: I, с. 377; 20, с. 243; 19: I, с. 562].

Поширення девербативу праслов. **krera*, що походить від основи дієслова праслов. **krerati*, відбито ізогласою: словен. *krera* жін. р. «грудка (землі, снігу)», верхньолуж. *krjera* жін. р. «велика крапля» [21: I, с. 463; 20, с. 288; 15: XII, с. 123].

Поле фіксації праслов'янського діалектизму праслов. **e*←*d*ǵba (девербативу з основою дієслова праслов. **e*←*d*ǵmъ із суфіксом -ǵba) – болг. «*ǵба* жін. р. «їжа, по-

жива», словен. *edba* жін. р. «їжа, пожива», сюди ж рос. діал. *едо/ба* «їжа, пожива, прийняття їжі» [15: VI, с. 48].

Значення об'єкта дії від праслов. **ro-sějati* сприйнято девербативом праслов. **ro-sěja*. У цьому вигляді і з цим же значенням праслов'янізм успадковано діалектами словен. *posěŕje*, жін. р. «висівки» (кран., північн.), а також *róseje* «тс.» (бело-кран.), хорв. *poΣzěje* «лушпиння», *po|sije* множ., род. в. *po|stjā* «висівки», польськ. діал. *posieje* «висівки пшеничні». Імовірно є відповідник латиськ. *rase~ja* «*setev po glavni setvi*» [15: VI, с. 48; 17: IV, с. 279; 16: III, с. 90].

Праслов. **kъgnatъ*(жъ), похідний (за участю суфікса -атъ-) від основи дієслова праслов. **kъgnati*, **kъgnъ*, має відбиток у сербських, словенських, українських та білоруських діалектах: серб. *кр̣ънат*, -а, -о «обламаний, щербатий», сюди ж *кр̣ънаст*, словен. *kṛnast* прикм. «тс.», укр. діал. *кирнати*, -а, -э «кирпатий» (поліськ.), блр. діал. *карнати*, *корнати* прикм. «приземлений, короткий» [8: X, с. 62; 21: I, с. 474; 11: 2, с. 420; 15: III, с. 230–231].

Історично тотожне інфінітиву праслов. **c<uti* ім'я дії з основою на -і- праслов. **c<utъ* зустрічається у словен. *c<u|t* жін. р. «почуття», рос. діал. *чуть* жін. р. «голос, звук» (нижньог., костр.) [21: I, с. 117; 15: IV, с. 136].

Словенсько-українська ізоглоса відбиває схожість діалектизмів праслов'янського походження на позначення процесу дії словен. *ga|šc* жін.р., род. в. *gašcī* «зріст, зростання», укр. діал. *рощ* «тс.». Вихідним для них вважається праслов. **orstъ*, жін. р., род. в. **orst'ī* / *ě*, що походить від ітеративу праслов. **orst'ati* «ви-рощувати», праслов. **orst'īΣti* [2: IV, с. 83; 16: III, с. 153].

Відповідники праслов. **selme*, род. в. **selmene* зафіксовано у чеськ. *slemeno*, словацьк. *slemä*, нині *slemeno* «підпора», польськ. *ślemię*, словен. *sléme*, серб. *šlje|me*, старолуж. *slēme* «балка на гребені даху». Паралельні лексеми із значенням суб'єкта виявлено у литовськ. *želmuõ* «гребінь стріхи», латин. *culmen* «вершина, верхівка» [18, с. 553].

Найбільш регулярні семантико-словотвірні відповідники мають словенські і російські, словенські і українські, словенські і чеські діалекти. Лінгвогеографічна характеристика більшості розглянутих випадків утворення і поширення праслов'янських девербативів є підставою для встановлення пізньопраслов'янських контактів внаслідок спільного проживання або спільного походження діалектів, які нині відбивають ізоглоси переривчастого характеру. Випадки семантичного паралелізму стародавньої віддієслівної лексики вказаних говорів із відповідними лексемами латиської та литовської мов говорять про імовірне межування протословенських племен із балтами у паннонослов'янську та добалканську епохи, що частково свідчить на підтвердження спостережень Л. В. Куркіної [4; 5, с. 36-46].

Одержані дані семантичного та територіального дослідження праслов'янських діалектизмів віддієслівного походження, що функціонують у слов'янських мовах, можуть підтвердити існування у пізньопраслов'янську (а можливо, і в більш ранню) епоху значних відмінностей, багато з яких сформувалися задовго до розселення слов'ян на обширних територіях. Праслов'янські діалектизми, досліджені у діалектах сучасних слов'янських мов, зокрема словенської, їхні семантико-словотвірні характеристики знаходяться в наш час у віддалених один від одного лінгвогеографічних ареалах, зовнішня цілісність яких є, ймовірно, у ряді випадків результатом конвергентного розвитку.

Бібліографічні посилання

1. **Българска диалектология.** – София : БАН, 1962, 1965, 1967. – Т. I–VI.

(семантико-словотвірний аспект)

2. **Грінченко Б. Д.** Словарь української мови / Б. Д. Грінченко. – К., 1907–1909 (перевид. Фотоспособом). – К., 1958. – Т. 1–4.
3. **Етимологічний словник української мови** : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1982–2007. – Т. 1–5.
4. **Куркина Л. В.** Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики / Л. В. Куркина. – Любляна, 1992. – 260 с.
5. **Куркина Л. В.** Паннонославянская языковая общность в системе диалектных отношений праславянского языка / Л. В. Куркина // Славянское языкознание. XI Междунар. съезд славистов. Братислава, сентябрь 1993 г. Доклады российской делегации / отв. ред. акад. Н. И. Толстой. – М. : Наука, 1993. – С. 36–46.
6. **Куркина Л. В.** Праславянские лексические диалектизмы южнославянских языков / Л. В. Куркина // Этимология 1979. – М. : Наука, 1981. – С. 15–28.
7. **Куркина Л. В.** Словенско-западнославянские лексические связи / Л. В. Куркина // Общеславянский лингвистический атлас : материалы и исследования. 1978. – М. : Наука, 1980. – С. 331–338.
8. **Речник српскохрватског књижевног и народног језика.** – Београд : Институт за српскохрватски језик, 1959–1978. – Књ. 1–11.
9. **Словарь русских народных говоров** / под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова. – Л. : Наука, 1961–1999. – Вып. 1–33.
10. **Словарь русского языка XI–XVII вв.** / ред. Г. А. Богатова. – М. : Наука, 1975–1991. – Вып. 1–17.
11. **Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе погранічча.** – Мінск : Навука і тэхніка, 1979–1986. – Т. 1–5.
12. **Срезневский И. И.** Материалы для словаря древнерусского языка / И. И. Срезневский. – СПб., 1893–1912. – Т. 1–3.
13. **Толстой Н. И.** Из опытов типологического исследования славянского словарного состава / Н. И. Толстой // Вопросы языкознания. – 1966. – № 5. – С. 16–36.
14. **Трубачев О. Н.** О составе праславянского словаря (Проблемы и задачи) / О. Н. Трубачев // Славянское языкознание. V Междунар. съезд славистов. Доклады российской делегации. – М. : Наука, 1963. – С. 159–195.
15. **Этимологический словарь славянских языков:** Праславянский лексический фонд // под ред. О. Н. Трубачева. – Вып. 1–31. – М. : Наука, 1974–2007.
16. **Bezljaj F.** Etimoloski slovar slovenskega jezika. Kn. 1–3. – Ljubljana : Slov. Akad. Znanosti in Umetnosti. Institut za slovenski jezik, 1975–1995.
17. **Karłowicz J.** Słownik gwar polskich. – Kraków, 1900–1911. – Т. 1–6.
18. **Machek V.** Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. – Praha : ČSAV, 1957. – 627 s.
19. **Muka E.** Słownik dolnosербскеје рѣcy а јеје нарѣcow. St. Pb., 1911. – Praha, 1926, 1928. – Bd. I–III.
20. **Phuhl Dr.** Łužiski serbski słownik. – Budyšin, 1866. – 1210 s.
21. **Pleteršnik M.** Slovensko-nemški slovar. – Ljubljana: Knezoškobijstvo, 1884–1895. – B.1–2.
22. **Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.** – Zagreb : Jugoslavenska Akademija znanosti, 1880–1967. – D. 1–19 (Sv. 1–90).
23. **Slovník jazyka staroslověnského.** – Praha : Československá akademie věd, 1959.

Надійшла до редколегії 28.11.08